

მეხალის შვილი – ქართული კულტურის სიმბოლო

გაზეთ „ბახტრიონში“ 1922 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში, მხატვარი კირილე ზდანევიჩი წერდა, რომ ნიკო ფიროსმანის ბიოგრაფია მარტივი და ამასთანავე ტრაგიკულია, რომ ბავშვობა ნიკომ სოფელ მირზაანში გაატარა, სადაც მამამისი მეზაღვობას ეწეოდა, რომ თორმეტი წლიდან ბიჭი ტიფლისში იზრდებოდა და ვაჭრობაში უიღბლო გამოცდილებისა და რკინიგზაზე კონდუქტორად მუშაობის შემდეგ, 1912 წლისთვის ფიროსმანი უკვე წელში გატეხილი ადამიანი იყო.

მხატვარი ლადო გუდიაშვილი აღნიშნავდა (ჟურნალი „დროშა“, 1964), რომ ცნობები ფიროსმანის ცხოვრების პირველი ნახევრის შესახებ მეტად ბუნდოვანია, რომ მხატვრის ბიოგრაფია ჯერ კიდევ არ არის ზედმიწევნითა და სათანადოდ შესწავლილი, რომ ქართულ კულტურას სჭირდება ნიკოს ცხოვრებისა და შემოქმედებითი ბიოგრაფიის შესახებ უტყუარი ფაქტები.

1936 წელს ლიტერატურათმცოდნე გერონტი ქიქოძე ადასტურებდა, რომ ფიროსმანის შესახებ ცნობები ძალზედ მწირია. ტიციან ტაბიძე წერდა („სტატიები, ესკიზები, მიმონერა“, თბილისი, 1964, ხელახალი გამოცემა): „ნიკო ფიროსმანაშვილი იმდენად შეერწყა ხალხს, რომ ჩვენს თაობას უჭირს მისი ინდივიდუალური ცხოვრების თავისებურებების შეცნობა. მხატვრის ყოველდღიურობა იმდენად იდუმალია, რომ, ალბათ, მას ჩვეული ბიოგრაფიის გარეშე მოუწევს დარჩენა“.

ფიროსმანის შესახებ დღემდე დაწერილი მასალები უმეტესად ლეგენდებს, სტერეოტიპებსა და მონაგონს ეფუძნება. უცნაური და უპატიებელია, რომ არავის, ვინც კი მხატვარს

1912 წლიდან 1918 წლამდე შეხვედრია, არ ჩაუნერია ნიკოს მონაყოლი საკუთარი ცხოვრების შესახებ. მხოლოდ 19 წლის ყმანვილს, ილია ზდანევიჩს მოუვიდა აზრად აღენერა ფიროსმანთან შეხვედრებით მიღებული შთაბეჭდილებები. სწორედ ის უნდა მივიჩნიოთ ნიკოს ცხოვრების შესახებ ინფორმაციის პირველწყაროდ. მხატვართან შეხვედრების დღიური ი. ზდანევიჩმა ასე დაასათაურა: „ნიკო ფიროსმანაშვილი. მხატვრის ნახატები, მისი ბიოგრაფია“. წლების მანძილზე დღიური დაკარგულად ითვლებოდა და მხოლოდ 1989 წელს აღმოაჩინა ის ამ სტრიქონების ავტორმა პარიზში, ზდანევიჩის ქვრივის, ელენ დუარის არქივში. იმავე წელს, ელენმა დღიური საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმს საჩუქრად გადასცა.

ი. ზდანევიჩის ჩანაწერები უმეტესად ფიროსმანის შემოქმედებითი კრედოს გააზრებაზეა ორიენტირებული და, სამწუხაროდ, ნაკლებად შეიცავს მხატვრის ბიოგრაფიულ ცნობებს. რვეულის 17 გვერდზე ჩამონერილია „კითხვები, რომელთა დასმა აუცილებელია ნიკოლაისთვის მისი ბიოგრაფიის შესადგენად“. სამწუხაროდ, მკაცრად ბიოგრაფიული შინაარსის კითხვები აქ სულ რამდენიმეა: „როდის დაიბადა? (წელი, თვე, რიცხვი)“, „სად დაიბადა?“, „მამის ვინაობა?“, „დედის ვინაობა?“, „ყავს თუ არა და-ძმა?“, „ბავშვობის მოგონებები?“, „სად ცხოვრობდა ბავშვობაში?“, „ზოგადად სად ცხოვრობდა?“, „ვისთან ცხოვრობდა?“, „სადმე თუ სწავლობდა?“, „ცხოვრების მნიშვნელოვანი მოვლენები?“, „ხატვა ვინმესთან ხომ არ უსწავლია?“.

დღიურში უფრო მეტი კითხვაა ვიდრე პასუხი. ამის მიზეზი შესაძლოა ი. ზდანევიჩის ახალგაზრდული მოუთმენლობა ყოფილიყო. შეიძლება, „დამნაშავე“ თავად ფიროსმანიცაა. ზდანევიჩი წერდა: „მოხუცმა გულგრილად, თითქმის ამპარტავნულად მიმიღო, მან იცის, რომ ვეძებ და ვეძებ მთელი წელია მისი უნდობლობა ძლივ-ძლივობით „გავალღვე“ და ერთადერთი რასაც მივალწიე ისაა, რომ მოხუცი ჩემს პორ-

ტრეტს დახატავს. ეს მაძლევდა საშუალებას კიდევ რამდენიმე დღე გამეტარებინა სანუკვარ გარემოში, ოცნებაში, რომლის დასამარებაც აღარ მინდოდა”.

უპასუხო კითხვების მიზეზზე შესაძლოა ზდენავიჩის შემდეგი ჩანაწერიც მიგვანიშნებდეს: „დახლზე დაყრდნობილი, ნიკოლაი ხელში ნახევრად ჩამოცლილი ჭიქით მელოდა. მართალია მთვრალი არ იყო, მაგრამ მოხუცი კითხვებს არათანმიმდევრულად პასუხობდა, თითქოს უჭირდა ფიქრთა ძაფების თავმოყრა“.

მიუხედავად ამისა, ზდენავიჩმა მხატვრის ცხოვრებიდან ზოგიერთი ეპიზოდის აღწერა (საკმაოდ მოკლედ) მაინც მოახერხა: 1902-1903 წწ., ფიროსმანს ვერაზე ენიკოლოპოვის სახლში რძის მალაზია ჰქონდა; მუშაობდა რკინგზის სამმართველოში (ამის შესახებ ცნობები ჟურნალისტმა გ. ბებუტოვმა 1960 წელს მოიპოვა); სამხედრო სამსახური არ მოუხდია; დაიბადა 1863 წელს, იანვრის მინჭურულს; მამამისი „იბერიის“ ბალებში მებაღედ მუშაობდა, იქ ნიკომ 12 წელი გაატარა; შემდეგ ცხოვრობდა შულავერში, მოგვიანებით კი, ომის გამო ვაჭრობას თავი მიანება და ტიფლისში, ეკლიან ფერდობზე ოთახი იქირავა. ფიროსმანმა ილიას იმის შესახებაც უამბო, რომ ოჯახში ყველაზე პატარა იყო, ადრეულ ასაკშივე დაობლდა, მამა არ ახსოვს, რომ მამამისის მამული კახეთშია და მას ნიკოს და განაგებს, რადგან თავად მხატვარი არ არის „მინის მუშა“.

გაზეთ „ვოსტოკისთვის“ (1914 წ.) ფიროსმანის შესახებ დაწერილი სტატიის მონახაზში ი. ზდენავიჩი აღნიშნავს: „ის უკვე 50 წლისაა. ეს ოსტატი ცხოვრებას სარდაფებში ატარებს. იქ, სადაც სამუშაოს აძლევენ, თავის ნიჭს გროშებად ყიდის, სურათებს სადილისა და ჭიქა ღვინის სანაცვლოდ ხატავს, საძაგლად აცვია, მუშაობს იაფფასიანი საღებავებით დაბალი ხარისხის ტილოზე ან უბრალო მუშაძებზე (რადგან კარგი ძვირია)“.

პოეტმა და პროზაიკოსმა გიორგი ლეონიძემ (1899-1966) ფიროსმანის შესახებ ბიოგრაფიული მონაცემების შეგროვება 1922 წელს დაიწყო. მასალების მოპოვებას ის მედუქნეებთან, მღებავებთან, საზანდრებთან, მენაღებებთან და ვაჭრებთან ცდილობდა. მართალია, მათ ბევრი ვერაფერი შემატეს ფიროსმანის შესახებ უკვე არსებულ ცნობებს, მაგრამ ყველა როგორც ერთი აღნიშნავდა, რომ ნიკო პატიოსანი ადამიანი იყო, ღარიბი, უსახლკარო და ლოთი.

ფიროსმანის დაბადების თარიღზე მსჯელობისას, ლეონიძეს ნიკოს დის ფეფა ბარამაშვილის ცნობები მოჰყავდა, რომელთა მიხედვით მხატვარი 1866 ან 1867 წელს დაბადებულია. ზოგიერთი მედუქნე ამტკიცებდა, რომ ფიროსმანი 1858 ან 1859 წელს დაიბადა. თარიღის დასადგენად ლეონიძემ მირზაანის ეკლესიის მეტრიკული ამონაწერების დავთარს მიმართა, მაგრამ აქაც ვერაფერს გახდა. საბოლოოდ, პოეტმა ნიკოს დაბადების თარიღის განსაზღვრისას მხატვრის მიერ 1916 წელს საქართველოს მხატვართა კავშირის კრებაზე წარმოთქმული სიტყვებით იხელმძღვანელა, კერძოდ, რომ ნიკო „ორმოცდაათ წელს გადაცილებული იყო“. გ. ლეონიძე ფიროსმანის პატარა სამშობლოს, სოფელ მირზაანსაც შეეხო, სადაც იმ დროისთვის გვარად ფიროსმანაშვილი 40-50 კომლი ცხოვრობდა. ლეონიძემ აღნიშნა, რომ ეს გვარი ძველ ქართულ სიგელ-გუჯრებში XVII საუკუნის პირველი ნახევრიდან გვხვდება.

მედუქნე დიმიტრი ალუღიშვილზე დაყრდნობით, ლეონიძე იტყობინება, რომ ნიკო ვინმე სომეხთან მზარეულად მუშაობდა, შემდეგ კი მხატვარ გევორჯ ბაშინჯაგიანთან (1857-1925) ცხოვრობდა. ეს უკანასკნელი ნიკოს ხატვას უკრძალავდა, რის გამოც ფიროსმანი მას მალევე გამოექცა და რკინიგზაზე სამუხრუჭე კონდუქტორად დაიწყო მუშაობა. ამის შემდეგ, მან ვერის აღმართზე გახსნა სარძეო მაღაზია, რომელმაც ორი წელი იარსება. მოგვიანებით, ნიკოს დიმიტრი ალუღიშვილთან ერთად დუქანი გაუხსნია. ლეონიძის ცნობე-

ბით, ხუთი წლის განმავლობაში ფიროსმანი მედუქნე ბეგო იაქიევთან ცხოვრობდა, რომელმაც სტუმარს მომცრო ოთახი გამოუყო პატარა ტახტით. აქ ნიკო ხატავდა. უყვარდა დუქნის ირგვლივ მდებარე პატარა ბაღში გასვლა და კაკლის ხის ქვეშ განმარტობა. მას უყვარდა მარტოობა, ხვდებოდა, რომ „ცხოვრება ხანმოკლეა, როგორც ვირის კუდი“.

გ. ლეონიძე იუნყება, რომ ფიროსმანის მამა ღარიბი გლეხი იყო. ბიჭმა წერა-კითხვა მირზაანის სკოლაში შეისწავლა. მამა ადრევე გარდაეცვალა, დედა კი ხელმეორედ გათხოვდა შულავერში და ვაჟიც თან წაიყვანა. იქ ნიკო სომხურ ენას დაეუფლა: 1897 წლის აღწერის მიხედვით, შულავერში მცხოვრებ 4553 ადამიანს შორის 4045 სომეხი იყო. სხვათა შორის, ქალანთაროვეები – შულავერიდან იყვნენ, და, როგორც მოგეხსენებათ, ნიკო ტიფლისში სწორედ ქალანთაროვეების ოჯახში ცხოვრობდა და იზრდებოდა.

მხატვარი გიგო ზაზიაშვილი (1868-1952) იხსენებდა, რომ ფიროსმანი არასდროს ყვებოდა საკუთარი წარსულის შესახებ და როგორც ჩანს, სწორედ ამიტომ იყო გ. ლეონიძის ყველა წყარო ასე სიტყვაძუნნია ფიროსმანის შესახებ. ბიოგრაფიულ მონაცემებს არც ლადო გუდიაშვილის (რომელსაც ფიროსმანთან 1916 წელს ჰქონდა ურთიერთობა) მოგონებებში ვხვდებით. აქ წარმოდგენილი ცნობები მხოლოდ ნიკოს სამსახურს, მედუქნეებისგან მიღებულ შეკვეთებსა და მარტოობასა და დუხჭირ ცხოვრებაზე ნიკოს ჩივილებს ეხება.

1919 წელს დიმიტრი შევარდნაძე წერდა, რომ ფიროსმანი გლეხი ასლანის ოჯახში 1858 ან 1859 წელს დაიბადა. დაობლდა რვა წლის ასაკში, მოხვდა ქალანთაროვეების ოჯახში ტიფლისში და სრულწლოვანებამდე მათი მეურვეობის ქვეშ იზრდებოდა. მათთან შეისწავლა წერა-კითხვა რუსულ და ქართულ ენებზე.

რაც შეეხება ფიროსმანის შემოქმედების თანამედროვე მკვლევრებს, 1987-1988 წლებში აკადემიკოსი ვახტანგ ბერი-

ქე წერდა, რომ მხატვრის ცხოვრების შესახებ დოკუმენტურად დადასტურებული ინფორმაცია არ არის შემონახული და მისი დაბადების ზუსტი თარიღი უცნობია. ვ. ბერიძეს გაუჭირდა ფიროსმანის ცხოვრების ქრონოლოგიის შედგენაც. მეცნიერი ამტკიცებდა, რომ პირველი ცნობები მხატვრის შესახებ 1913 წელს, მის გარდაცვალებამდე ხუთი წლით ადრე გაჩნდა და ისინი უფრო მის ნახატებს ეხებოდა, ვიდრე ბიოგრაფიას.

ბერიძე ვარაუდობდა, რომ ფიროსმანი 1862 წელს დაიბადა. ნიკოს მამა და დედა, თეკლე ტოკლიკაშვილი, გლეხები იყვნენ და მათ კიდევ ერთი ვაჟი და ორი ქალიშვილი ჰყავდათ. ფიროსმანის უფროს დასა და დედას დიდხანს არ უცოცხლიათ. ნიკოს და ფეფე (ფეფუცა) მირზაანში ცხოვრობდა. ბერიძე წერდა, რომ ქალანთაროვებთან ახალგაზრდა ფიროსმანი თავს კარგად გრძნობდა. მეურვეები მას კარგად ექცეოდნენ და იხსნებდნენ, რომ ნიკო საზრიანი ბიჭი იყო, უყვარდა კითხვა, ხატვა და რაინდებსა და დევებზე ძველი ქართული საგმირო ზღაპრების მოყოლა. ზოგჯერ ზღაპრებს თავადაც თხზავდა.

სოფია ქალანთაროვას თქმით, ფიროსმანს უყვარდა თეატრი და სოფიას დედას ხშირად დაჰყავდა ის ოპერაში. სოფია ასევე იხსენებდა, რომ ფიროსმანი თანატოლებთან ერთად ხშირად აწყობდა მათი სახლის ეზოში სხვადასხვა წარმოდგენებს. ქალანთაროვებმა ნიკოს ხატვის ნიჭი შეატყვეს და ის სასწავლებლად მბეჭდავ მილლერს მიაბარეს, თუმცა ერთ წელიწადში ნიკო კვლავ ოჯახს დაუბრუნდა. ფიროსმანს ქალანთაროვების ერთ-ერთი უფროსი ქალიშვილი შეუყვარდა და, სასიყვარულო წერილზე უარის მიღების შემდეგ, ნიკომ ოჯახი დატოვა. ფიროსმანი ქალანთაროვებთან 8-დან 16 წლამდე იზრდებოდა, მაგრამ თავად ქალანთაროვები ამტკიცებდნენ, რომ მხატვარმა მათთან 22 წლამდე დაჰყო.

ვ. ბერიძის ნარკვევში („ნიკო ფიროსმანი“, თბილისი, 2011, ხელახალი გამოცემა), ავტორი წერდა, რომ ფიროსმანი

კონდუქტორად ოთხი წლის განმავლობაში მუშაობდა და გამომუშავებული სახსრებით დ. ალუღიშვილთან ერთად მე-ლიქ-აზარიანცის სახლის მოპირდაპირედ სარძეო მაღაზია გახსნა. ფირსომანსა და ალუღიშვილს შორის უთანხმოება მოხდა და მათი თანამშრომლობა სკანდალით დასრულდა (ზოგს მიაჩნია, რომ დამნაშავე ალუღიშვილი იყო).

ფიროსმანის ბიოგრაფია უფრო სარწმუნოდ და თანმიმდევრულადაა აღწერილი ერასტ კუზნეცოვის ნიგნ „ფიროსმანში“ (სანკტ-პეტერბურგი, 2012, ხელახალი გამოცემა). ავტორი წერს, რომ ნიკოლაი ორი-სამი წლის იყო, როდესაც მამამისმა, ასლანმა, გადაწყვიტა ოჯახთან ერთად ბორჩალის რაიონის სოფელ შულავერში გადაცხოვრებულიყო. აქ ის ახვერდი ქალანთაროვის მამულში ვენახის ზედამხედველად დასაქმდა. მამულს ახვერდის ქვრივი, ეფროსინე, და მათი შვილები განაგებდნენ. 1870 წლის შემოდგომაზე ასლანი გარდაიცვალა, მალევე დაიღუპა თეკლეც. მათი ქალიშვილი ფეფუცა მირზაანში დაბრუნდა, ნიკოლაი შულავერში დარჩა, მასზე მზრუნველობა კი ეფროსინემ იკისრა. სავარაუდოა ისიც, რომ 1872 წელს გიორგი ქალანთაროვი ნიკო ტიფლისში წაიყვანა. ფიროსმანმა მასთან ცოტახანს დაჰყო: ის ქარვასლის მეპატრონის ქალანთარ ქალანთაროვის (გიორგის ძმის) ოჯახში გაგზავნეს. ქალანთარი დებთან კეკე გამაზოვასა და ანა ბეკოსეპოვასთან ერთად ცხოვრობდა. ნიკომ აქ 15 წლის განმავლობაში იცხოვრა როგორც მსახურმა ან აღსაზრდელმა. ქალანთართან მას საკუთარი ოთახი ჰქონდა. ნიკო დაჰყავდათ ეკლესიაში, სახაზინო თეატრში, მას ასწავლიდნენ წერა-კითხვას. ქალანთაროვებთან ფიროსმანი ბევრს ხატავდა, რითაც ოჯახი ძალიან ამაყობდა. 1883 წელს ქალანთაროვებმა ის სასწავლებლად ოჯახის მეგობარს, სტამბის მფლობელ მილლერს მიაბარეს. ფიროსმანი მილლერთან მხოლოდ ერთი წელი დარჩა და ქალანთაროვების უმცროს ქალიშვილ, ელისაბედ ხანკალამოვასთან დაიწყო ცხოვრება. მაგრამ აქაც ნიკოლაი დიდხანს არ გაჩერებულა.

ფიროსმანს ელისაბედი შეუყვარდა და წერილით გრძნობებში გამოუტყდა. ნიკოზე ათი წლით უფროსი ელისაბედი მიხვდა მდგომარეობის აბსურდულობას და, როგორც ჩანს, პასუხმაც არ დააყოვნა. ნიკო ელისაბედის ძმასთან ქალანთართან გადასახლდა.

მოგვიანებით, ფიროსმანმა გიგო ზაზიაშვილთან ერთად სამხატვრო სახელოსნო გახსნა, მაგრამ შეკვეთების არ ქონის გამო ამხანაგობა მალევე დაიშალა.

1890 წლის 18 აპრილს ფიროსმანი ამიერკავკასიის რკინიგზაზე სატვირთო მატარებლების კონდუქტორად მოენყო. მირზაანში, ფიროსმანის სახლ-მუზეუმში შემონახულია მისი პირადი საქმეც. ეს საკმაოდ მძიმე და გაუსაძლისი სამუშაო იყო, რომელიც მთავარი კონდუქტორის სიგნალის მოლოდინში სრულ სიფხიზლეს მოითხოვდა. ნიკოს ხშირად აჯვარიმებდნენ დაგვიანების, სამსახურში გამოუცხადებლობის, დაუმორჩილებლობის გამო. ხშირი ავადმყოფობის მიუხედავად, ფიროსმანს ხატვა არ შეუწყვიტავს. 1894 წლის 30 დეკემბერს ნიკო სამსახურიდან დაითხოვეს. ის პროფესიის, სახლის, ფულისა და ოჯახის გარეშე დარჩა. გაზაფხულზე მან ვაჭრობაში სცადა ბედი, მოგვიანებით კი დ. ალუღიშვილი გაიცნო. ისინი სავაჭრო პარტნიორები გახდნენ, მაგრამ გაურკვეველი მიზეზების გამო მათი გზები გაიყარა.

რამდენიმე წელიწადში ფიროსმანის ცხოვრებაში გამოჩნდა მოცეკვავე კაფეშანტანიდან, ფრანგი მარგარიტა დე სევრი, რომელიც მხატვარს უგონოდ შეუყვარდა. ამის შესახებ კ. ზდანევიჩი ფიროსმანისადმი მიძღვნილ წიგნში გვიამბობს. სიყვარულის ეს ისტორია ლამაზი ლეგენდებით შეიმკო. მათგან ერთ-ერთს ვიქტორ შკლოვსკი ნარკვევში „სინათლე ტყეში“ (ტიფლისი, 1934) მოგვითხრობს. 1909 წელს (?) ფიროსმანმა თავისი შემოქმედების ერთ-ერთი საუკეთესო ნამუშევარი – მარგარიტას პორტრეტი შექმნა.

თავის ნაშრომში, ე. კუზნეცოვი ფიროსმანის მირზაანში მოგზაურობის შესახებ გვიყვება. მხატვარი სოფელში დის

მოსანახულებლად წასულა და ფეფასთვის ახალი სახლი აუშენებია თუნუქის სახურავით. ნიკოს დაქორწინებასაც ეცადნენ, მაგრამ მხატვარი ტიფლისში განაწყენებული დაბრუნდა: ჩიოდა, რომ მისმა დამ და სიძემ ის სახლიდან გააძევეს და გიჟი უწოდეს.

ფიროსმანი კოჯორში გაემგზავრა იმ იმედით, რომ კვლავ ვაჭრობით დაკავდებოდა, მაგრამ აქაც ხელი მოეცარა და ტიფლისში უფულო, გაღატაკებული დაბრუნდა. მან დუქნების, სამიკიტნოების, სასადილოებისა და ღვინის მარნების მეპატრონეებისთვის სურათების დახატვა დაიწყო. ნიკოს გაუმართლა და რამდენიმე წლის განმავლობაში მედუქნე ბეგო იაქიევთან ცხოვრობდა, რომელიც ფიროსმანს ნახატების სანაცვლოდ სასმლითა და საჭმლით უმასპინძლდებოდა. თუმცა ნიკომ იაქიევს მიატოვა და გასართობ ბაღ „ელდორადოს“ მფლობელ ტიტინევთან გადაცხოვრდა.

1913 წელს ფიროსმანის ცხოვრებაში ი. ზდანევიჩი გამოჩნდა. ილია იწერდა მხატვრის მონაყოლს საკუთარი ცხოვრების შესახებ, ეძებდა და ყიდულობდა მის ნახატებს და უძღვნიდა სტატიებს. ზდანევიჩმა თავის სახელოსნოსა და მშობლების სახლში ფიროსმანის ნამუშევართა ორი გამოფენა მოაწყო.

დადგა მხატვრისთვის ყველაზე მშფოთვარე 1916 წელიც. ნიკოს შესახებ წერდნენ, ის სახელს იხვეჭდა, თუმცა გამოჩნდნენ მისი შემოქმედების მაძაგებლებიც. ფიროსმანი საქართველოს მხატვართა კავშირის კრებაზე მიიწვიეს და მას ფინანსური დახმარება გამოუყვეს. გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ ნიკოს უხეში კარიკატურა გამოქვეყნდა. ზოგი აღშფოთდა, ზოგიც იცინოდა. ფიროსმანმა შეურაცხყოფა ვერ აიტანა და ზაზიაშვილის ცოლს შესჩივლა: „გაზეთში კატად გამომხატეს“.

მისი ქცევები სულ უფრო და უფრო უცნაური, ცხოვრება კი უფრო უსიხარულო ხდებოდა. ამის მიუხედავად, ნიკო განაგრძობდა ხატვას მედუქნეებისა და შემკვეთებისთვის,

რომლებთანაც ურთიერთობა სულ უფრო ეძაბებოდა. ფიროსმანი სვამდა, მისი ჯანმრთელობა უარესდებოდა.

ლ. გუდიაშვილს, რომელმაც გაუჩინარებულ ნიკოს 1917 წლის ზაფხულში მიაგნო, ფიროსმანმა უთხრა: „ცხოვრებაში არის ნათელი და მწარე წუთები. მე უფრო მეტი მწარე წუთი შემხვდა“.

მალე ფიროსმანი კვლავ გაქრა. მას ლადო გუდიაშვილი და დავით კაკაბაძე ეძებდნენ. მხატვრებს უთხრეს, რომ ნიკო ცოცხალი აღარ იყო. გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე ის მაღაკნების №29-ში მდებარე სარდაფში ცხოვრობდა. ნიკოს დახმარებას მისი მეზობელი, მეწაღე არჩილ მაისურაძე ცდილობდა. აღდგომის წინა დღეს მან სარდაფში შეიხედა – ფიროსმანი უგონო მდგომარეობაში იწვა იატაკზე. მაისურაძემ ფაეტონი მოიყვანა, მეორე მეზობელმა, ილია მგალობლიშვილმა კი მხატვარი საავადმყოფოში (მიხაილოვსკაია?) წაიყვანა. 1918 წლის 9 მაისს ფიროსმანი კუკიის (?) სასაფლაოზე მიუსაფართა და გაჭირვებულთა მიწის ნაკვეთზე დაკრძალეს.

ე. კუზნეცოვის წიგნი „ფიროსმანი“ (სანკტ-პეტერბურგი, 2012) ყოველმხრივ შესანიშნავია, მაგრამ როგორც თავად ავტორი აღიარებს წიგნის დანართში („როგორ იწერებოდა „ფიროსმანი““), „ფიროსმანაშვილის ცხოვრება ჩვენთვის მართლაც რომ ზედმეტად ფრაგმენტულად და არათანმიმდევრულად არის ცნობილი: შედარებით მეტი რამ ვიცით მისი ცხოვრების საწყის და ბოლო რამდენიმე წელზე. ისიც, საშინელი ჩავარდნებით. ავტორისთვის სულაც არ იყო იოლი მხატვრის ცხოვრების გადმოცემა, ამიტომ, „ფიროსმანაშვილის სივრცის“ გარშემო არსებული ლეგენდებისა და სტერეოტიპების დაძლევით, კუზნეცოვმა მეტი ყურადღება ფიროსმანის შემოქმედებას, მის განუმეორებელ ფერწერულ ნიჭსა და ორიგინალურ ფერწერულ სისტემას დაუთმო.

კუზნეცოვის თქმით, ზეპირი მონაყოლი – „ზოგადად, არ არის [ინფორმაციის] ყველაზე სანდო წყარო“, რომ ასეთ ის-

ტორიებს „ფრაგმენტულობისა და არათანმიმდევრულობის“ დალი ადევს, მაგრამ ავტორი ბედნიერ გამონაკლისს ილია ზდანევიჩის დღიურისთვის უშვებს. საინტერესოა, რომ ილიასთვის ნიკოს ბიოგრაფიის შედგენა მეორეხარისხოვანი ამოცანა იყო. ამას ილიას დღიურის სატიტულო გვერდზე წარმოდგენილი სათაურიც ადასტურებს: „ნიკო ფიროსმანაშვილი. მხატვრის ნახატები, მისი ბიოგრაფია“. ილიას 1913 წელს ტიფლისში ჩამოსვლის მიზანი ფიროსმანის პოვნა, ბექდვითი სიტყვის მეშვეობით მისი შემოქმედების ხალხისთვის გაცნობა და ნიკოს ნამუშევრების შეძენა იყო. ამის შესახებ ა. ა. სტრიგალევემა სტატიამში „ვის მიერ, როდის და როგორ იყო აღმოჩენილი ფიროსმანაშვილის მხატვრობა“ („ხელოვნების პანორამა“, მოსკოვი, № 12, 1989 წ.) დაწერა.

ზდანევიჩის დღიური ფიროსმანის შესახებ ინფორმაციის პირველწყაროა, მაგრამ, სამწუხაროდ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ის არ შეიცავს საკმარის ცნობებს ხელოვანის ზუსტი ბიოგრაფიის აღსადგენად. ეს ნაწილობრივ გასაგებიცაა, ფიროსმანთან შეხვედრის სიხარულმა, ახალგაზრდულმა მოუთმენლობამ და 1913 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში რუსეთში სასწავლებლად დაბრუნების აუცილებლობამ თავისი კვალი დატოვა ილიასა და ნიკოს შეხვედრებზე. უფრო საფუძვლიანი საუბრებისთვის ზდანევიჩი მომავალშიც გეგმავდა ნიკოს ნახვას. უდავოა, რომ ილიას ფიროსმანზე წიგნის დაწერა ჰქონდა ჩაფიქრებული: დღიურის ერთ-ერთ ფურცელზე სამუშაო გეგმის მონახაზს ვხვდებით.

გადაჭარბებული არ იქნება, თუკი ფიროსმანის ფენერას მის ავტობიოგრაფიასთან გავაიგივებთ. ნიკო მარტოსული იყო როგორც ხელოვნებაში, ისე ცხოვრებაში. ის ფუნჯით აღწერდა თავის მოუსვენარ ყოფას. ფიროსმანის ჩვეული დღე იწყებოდა სიტყვებით: „აბა, რა უნდა დახატო?“. მისი ნახატების ყოველი გმირი, იქნებოდა ეს ადამიანი, მხეცი, ცხოველი თუ ბავშვი, მხატვრის ცხოვრების თანამონაწილე იყო.

კუზნეცოვის თქმით, „ფიროსმანის ცხოვრება ჩვენთვის ზედმეტად ფრაგმენტულად და არათანმიმდრევერულად არის ცნობილი“. საკმარის ინფორმაციას მხატვრის ცხოვრების შესახებ არც პირველწყაროები – ი. ზდანევიჩისა და გ. ლენინიძის დღიურები გვანვდიან. როგორც ჩანს, ავტორთა ინფორმატორები ან მხოლოდ ფრაგმენტულად ან საერთოდაც არ იცნობდნენ ფიროსმანის ცხოვრებისეულ გზას (მხატვრის ბიძაშვილის, მოსე ფიროსმანაშვილის მსგავსად).

ნიკოს ბიოგრაფიიდან ყველაზე უტყუარი ფაქტებია: მისი დაბადების ადგილი; ოჯახი, რომელშიც ის დაიბადა; რკინიგზაზე ოთხი წლის განმავლობაში კონდუქტორად მუშაობა; ქალანთაროვების ოჯახში ცხოვრება (ოჯახის წევრების თქმით); ნიკოს კონტაქტები საქართველოს მხატვართა კავშირთან (შემონახულია სხდომათა ოქმები ნიკოს ნახატების შექმნის, მისი საცხოვრებელი ადგილის მოძიების, ბიოგრაფიული ინფორმაციის შეგროვებისა და მხატვრისტის მატერიალური დახმარების განხორციელების შესახებ). ი. ლუკაშვილის სტატიის წყალობით (გაზეთი „ვეჩერნი ტბილისი“, 24 მაისი 1969 წ.) კი ჩვენთვის ცნობილი გახდა ფიროსმანის ცხოვრების უკანასკნელი დღეებიც.